

Borg, Sami (1996): *Velvollisuus vaikuttaa: Tutkimus suomalaisten äänestysosallistumisen perusteista ja eduskuntavaalien äänestysprosentin laskusta*. Acta Universitatis Tamperensis, Ser. A, vol. 491. Tampereen yliopisto, Tampere. 255 s.

Sami Borgin väitöskirjassa tutkimuksen tavoite on esitetty harvinaisen selkeästi. Tavoitteena on ensinnäkin selvittää, miksi toiset ihmiset ja valitsijaryhmät äänestävät vaaleissa tavallista useammin ja miksi toiset jättävät äänestämättä. Toisena tavoitteena on selvittää, miksi Suomen eduskuntavaalien äänestysprosentti on laskenut vuoden 1983 vaalien jälkeen noin 9 prosenttiyksiköllä. Tutkimuksella on kaksi ensi näkemältä erillistä tavoitetta, mutta ne liittyy yhteen se, että kummasakin on kysymys vaaleihin osallistumisesta. Monet muut vaalitutkimukseen kuuluvat kysymykset, kuten puolueen ja ehdokkaan valinta, on rajattu pois. Keskityminen vaaliosallistumisen tutkimukseen on hyvin perusteltua senkin takia, että nuorten osallistumista selvittävää tutkimusta lukuun ottamatta vaalitutkimuksessa ei ole kovinkaan paljon kiinnitetty huomiota äänestysosallistumiseen.

Tutkimus kohdistuu kiistanalaiseen kysymykseen siitä, mikä saa ihmiset äänestämään vaaleissa ja osan äänioikeutetuista jättäytymään pois vaaleista. Osallistumisen asteella on varmasti merkitystä demokratian kannalta, sillä demokratian luonne riippuu osaltaan osallistumisasteesta. Järjestelmästä tulee erilainen, jos vain pieni osa täysi-ikäisestä väestöstä osallistuu vaaleihin tai jos suuri enemmistö osallistuu. Voidaan myös otaksua, että poliittisen järjestelmän tuotokset muodostuvat yksityisten äänestäjien kannalta erilaisiksi siitä riippuen, kuinka monet ovat osallistuneet vaaleihin ja min-käläiset väestöryhmät ovat saaneet edustajansa valtaa käyttäviin poliittisiin instituutioihin. Mielenkiintoista voisi olla myös sen selvittäminen, kuinka suurella osallistumisasteen vaihtelulla on olennaista merkitystä järjestelmän toiminnan kannalta. Vaikuttaako 10 prosenttiyksikön heilahdus asiaan mitään vai tarvittaisiinko siihen 30–40 prosenttiyksikön muutos? Suurempi merkitys voikin olla sillä, vinouttaako osallistumisasteen muutos eri väestöryhmien edustusta. Näillä näkökohdilla pyrin osoittamaan sen, että äänestysosallistumisella ja siihen kohdistuvalla tutkimuksella on merkitystä demokratian toimivuuden kannalta.

Sami Borgin valitseman tutkimusongelman tekee jännittäväksi se, että tosiasiaissa meillä ei ole tyydyttävää teoreettista selitystä sille, miksi toiset äänestävät ja toiset eivät ja miksi äänestysprosentti vaihtelee. Ongelmaa on tutkittu, mutta sen teoreettisessa selittämisessä ei ole päästy kovinkaan pitkälle. Esitetyt selitykset poikkeavat toisistaan, ja vain suhteellisen pieni osa vaihtelusta on voitu selittää käytetyillä selittävillä muuttujilla. Suurin osa maastosta on yhä tutkimatonta. Borg on tällä tutkimuksellaan yrittänyt tunkeutua

tuohon tutkimattomaan maastoon ja lisätä selitetyn vaihtelun osuutta. Siinä hän on jossain määrin onnistunutkin.

Borgin tutkimusstrategia on pääosaltaan induktiivinen myös sen takia, että tarjolla ei ollut mitään yhtenäistä teoriaa, jota olisi voitu käyttää lähtökohtana. Tutkimuksessa on kuitenkin myös deduktiivisia eli hypoteesien testaamiseen tähtäviä piirteitä, sillä pitkin matkaa Borg tekee viittauksia ilmiöitä selittäviin hypoteeseihin ja tarkastelee niiden oikeaanosuutta oman empiirisen aineistonsa pohjalta. Erityisesti huomio kohdistuu äänestämisen välineellisiin eli instrumentaaliin ja ekspressiivisiin selityksiin, joiden mukaan äänestäminen voi olla päämäärä sinänsä ilman erityisempää tarkoitusta vaikuttaa politiikkaan tai edistää omaa etuaan. Näitä vastakkaisia selityksiä hän testaa käytössään olleella vuoden 1991 eduskuntavaaleihin liittyvällä laajalla ja kohtuullisen edustavalla haastatteluaaineistolla. Analyysitekniikkoina on käytetty luokitteluja, keskiarvojen ja prosenttilukujen vertailua, korrelaatioanalyysiä sekä erityisesti faktorianalyysiä, jonka avulla äänestämiseen ja äänestämättä jättämiselle esitetyt perustelut on saatu ryhmitetyksi erillisiksi perustelu-ulottuvuuksiksi, joita tekijä sitten tulkitsee välineellisten ja ekspressiivisten selitysten näkökulmasta. Tilastollisten analyysitekniikkojen käytössä Sami Borg osoittaa suurta taitavuutta.

Tutkimuksen omaperäisimpänä osana on kolmas luku, jossa suoritetaan perusteluiden ryhmittelyanalyysi. Sen tulokset sisältävät uutta tietoa äänestämisen ja äänestämättä jättämisen perusteluista. Analyysi jatkuu neljännessä luvussa, jossa äänestämisen perusteluita selitetään erilaisilla poliittisen osallistumisen selittämiseen käytetyillä demograafisilla ja asennetekijöillä. Tähän osaan sisältyy suuri määrä otaksuttuja selittäviä tekijöitä, mutta kun monet niistä näyttävät olevan vain hyvin heikossa riippuvuussuhteessa selitettäviin ilmiöihin, olisi tätä osaa voinut ehkä jonkin verran karsia ainakin esitettyjen taulukoiden osalta. Viidennessä luvussa tutkimuksen tuloksia nivotaan yhteen ja esitetään johtopäätöksiä. Tulokset ja erilaisten selittävien tekijöiden merkitykset tulevat erityisen hyvin esille taulukoissa 5.1 ja 5.2. Parhaiksi osallistumisvarmuuden selittäjiksi osoittautuvat ikä, poliittinen kiinnostus, puolueliikkeisyys ja yhdystysaktiivisuus sekä negatiiviseksi selittäjäksi vaalikriittisyys. Käytettyä tutkimusstrategiaa voisi arvostella siitä, että tutkimusta ja muuttujien valintaa ohjanneita hypoteeseja ei ole tarpeeksi selvästi esitetty tutkimuksen alussa, vaikka niitä sitten tuleekin esille tutkimuksen kuluessa.

Äänestysosallistumisen osalta Sami Borgin keskeisenä tutkimustuloksena on havainto siitä, että velvollisuuteen liittyvät perustelut näyttävät selittävän äänestysosallistumista paremmin kuin välineelliset perustelut, mikä tulos asettaa kyseenalaiseksi aikaisemmin äänestämisen selittämiseen käytetyt äänestämisen välineellisyyttä korostaneet hypoteesit. Tutkimustulos on merkittävä ja antaa aihetta keskusteluun. Itse en ole

voinut täysin yhtyä hänen esittämänsä tulkintaan. Mielestäni instrumentaalisten ja ekspressiivisten perusteluiden välillä ei voi olla niin selvää dikotomista eroa kuin tutkimus antaa ymmärtää. Sami Borg on kyllä vakuuttavasti osoittanut kahden perustelu-ulottuvuuden olemassaolon, mutta kysymys on ehkä pikemminkin saman välineellisen motivaation aste-eroista kuin kokonaan vastakkaisista motivaatioista. On vaikea kuvitella, että olisi kaksi motivaatioperustaltaan jyrkästi poikkeavaa ihmistyyppiä, joista toinen osallistuu vaikeihin välineellisistä syistä edistääkseen omaa tai ryhmänsä etua, ja toinen vain velvollisuudesta tai tavan vuoksi ilman minkäänlaisia itsekkeitä pyrkimyksiä. Tämä on sitäkin vaikeampaa kuvitella, kun tulosten mukaan samat haastatellut ovat voineet esittää osallistumiselleen kumpaankin ryhmään kuuluvia perusteluita. On myös vaikea uskoa, että eri sosiaaliryhmien ja puolueiden kannattajien välillä olisi motivaatioissa niin suuria eroja kuin tutkimuksen tulokset osoittavat. Yllättävän suuret erot saattavat johtua siitä, että eri sosiaaliryhmiin kuuluvat ihmiset ilmaisevat samantapaisen motivaation eri tavoin. Nämä ovat vaikeita haastatteluvastausten tulkintaan liittyviä ongelmia. Lisäksi olen joutunut kiinnittämään huomiota siihen, että esitettyjen perusteluiden luokittelu velvollisuuteen tai välineellisuuteen liittyviksi ei ole ongelmaton. Velvollisuuden tai tavan takana saattaa näet olla vakiintunut tapa äänestää oman ryhmänsä mukana. Velvollisuudesta tai tavan vuoksi äänestäneet eivät välttämättä ole äänestäneet sattumanvaraisesti mitä tahansa puoluetta ja ehdokasta. Äänestämättä jättämisen perusteluiden tulkinta on ollut helpompaa, koska ne ryhmittyvät muutamiin selkeästi eroaviin perustelutyyppeihin. Toinen asia on, miten äänestämättä jättämisen perusteluita olisi tulkittava välineellisuuden ja ekspressiivisuuden näkökulmasta. Siitäkin asiasta voidaan esittää jossain määrin poikkeavia käsityksiä.

Äänestysprosentin laskulle esitettyjä selityksiä Sami Borg analysoi ja testaa hyvin monipuolisesti kuudennessa luvussa. Tuloksena on äänestysprosentin laskun selityspenusteiden kartoitus, mikä osoittaa monien otaksuttujen selitysten heikon selitysvoiman. Loppujen lopuksi jää muutamia vahvempia selittäviä tekijöitä, mutta niidenkään yhteenlaskettu selitysvoima ei nouse kovin korkeaksi. Joka tapauksessa tutkimus tältä osin tuottaa aikaisempaa tarkempaa tietoa. Tämän ongelman yhteydessä olisi mielestäni voinut kiinnittää enemmän huomiota erilaisiin poliittisiin tilannetekijöihin, joilla on historian kuluessa ollut yhteyttä äänestysprosentin nousuihin ja laskuihin. Yhtenä selvänä johtopäätöksenä on kuitenkin se, että äänestysprosentin lasku on kohdistunut suurelta osin nuoriin äänestäjiin, joiden alenuttua osanottoa Sami Borg selittää etäännyksellä poliittisista toimijoista ja velvollisuusperusteiden heikentymisellä.

Teknisesti tutkimus on hyvin tehty taulukoiden, kuvien ja lähdeviitteiden osalta, vaikka lähdeluettelosta olikin jäänyt pois parikymmentä lähdetä, joista Borg

on myöhemmin toimittanut lisälehdessä. Taulukoiden otsikot ja muut selitykset auttavat ymmärtämään, mistä taulukoissa on kysymys lukuun ottamatta taulukkoa 4.21, joka on jäänyt jollain tavoin epäselväksi. Teknisenä puutteena pidän sitä, että kirjassa ei ole sisällysluetteloa taulukoista ja kuvioista. Sellainen olisi ollut tarpeen tässä kirjassa, johon sisältyy kymmenittäin taulukoita ja kuvioita. Nyt ne löytyvät vain selaamalla kirjaa läpi uudelleen ja uudelleen.

Sami Borgin tutkimus on tulos vuosikautia jatkuneesta asiaan paneutumisesta ja ajattelusta. Työ osoittaa hänen hallitsevan oman alansa tutkimusperinteen niin kysymyksenasettelun kuin hypoteesien ja tutkimusmenetelmien osalta. Se tuli vakuuttavasti esille myös Borgin väitöstilaisuudessa käydyssä keskustelussa. Hän on saanut perusteellista opetusta nimenomaan haastateltututkimusten tekemiseen ollessaan pitkäaikaisessa yhteistyössä vaalitutkimukseen erikoistuneiden Pertti Pesosen ja Risto Sänkiähoon kanssa. Sami Borgin väitöskirja on harvinaisen pitkälle yksityiskohtaan menevä selvitys äänestysosallistumista selittävien monenlaisten tekijöiden erillisestä ja yhteisestä selitysvoimasta sekä ihmisten äänestysosallistumiselle antamista perusteluista. Näiltä osin tutkimus epäilemättä sisältää uutta ja auttaa alan tutkimusta eteenpäin. Hänen tutkimustaan voi myös pitää onnistuneena esimerkiksi teorioiden ja hypoteesien empiirisestä testaamisesta, jonka avulla on voitu jossain määrin seloa hypoteeseja ja erottaa jyvää akanoista.

Pidän Sami Borgin väitöskirjaa poikkeuksellisen hyvin tehtynä ja tieteellisesti ansiokkaana työnä, vaikka olenkin kritisoinut sen joitakin tulkintoja ja johtopäätöksiä. Hänen työnsä edistää suomalaista vaalitutkimusta ja siinä on aineksia myös keskusteluun kansainvälisillä areenoilla.

TATU VANHANEN